अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२५] १ एस.सी.आर. १५१ : २०२५ आईएनएससी २६

सेरोसफ्ट सोलुसन्स प्रा. लि. विरुद्ध डेक्सटर क्यापिटल एडभाइजर्स प्रा. लि.

(देवानी अपिल नं. ५१-५२ / २०२५)

०३ जनवरी २०२५

[न्यायाधीश पामिदिघण्टम् श्री नरसिंह* र न्यायाधीश मनोज मिश्रा]

विचारणीय मामिला

के उच्च न्यायालयले धारा २२७ अन्तर्गत आफ्नो पर्यवेक्षणात्मक क्षेत्राधिकारको सही प्रयोग गरी मध्यस्थ न्यायाधिकरणले त्यस्तो प्रार्थनालाई अस्वीकार गरे तापनि उत्तरदाता/दावेदारलाई अपीलकर्ता/उत्तरदाताको साक्षीलाई जिरह गर्ने अर्को मौका दिएको छ?

शिर्षक नोटहरु†

भारतको संविधान – धारा २२७ – मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐन, १९९६ – धारा १८, २९ए – उत्तरदाता/दावेदारले आरडब्लु-१ को जिरह गरे – उत्तरदाता/दावेदारद्वारा आरडब्लु-१ को अनियन्त्रित जिरह पहिले नै १२ घण्टा नाघेको थियो, यद्यपि, उत्तरदाता/दावेदार असन्तुष्ट थिए र थप जिरहको लागि मौका मागे – मध्यस्थ न्यायाधिकरणले यस्तो प्रार्थनालाई अस्वीकार गऱ्यो – यद्यपि, उच्च न्यायालयले उत्तरदाता/दावेदारलाई आरडब्लु-१ को जिरह गर्ने थप मौका दियो – वैधता:

फैसला: यो स्पष्ट छ कि अपीलकर्ता/उत्तरदाताको साक्षी आरडब्लु-१ को जिरह मिति ०९.१२.२०२३ मा सुरु भयो जब उत्तरदाता/दावेदारका वकिलले सोही दिन ९ प्रश्नहरू सोधे र जिरह मिति १०.०२.२०२४ को लागि स्थगित गरियो – मिति १०.०२.२०२४ मा, अभिलेखले देखाउँदछ कि जिरह बिहान ११ बजे सुरु भयो र साँझ ७ बजे समाप्त भयो जसको अवधिमा उत्तरदाता/दावेदारका वकिलले उक्त साक्षीलाई १०४ प्रश्नहरू सोधे – लगभग ८ महिनाको लामो अन्तराल पछि, जुन अवधिमा मध्यस्थ न्यायाधिकरणको म्याद समाप्त भयो, जिरह मिति ०१.१०.२०२४ मा सुरु भयो – सोही दिन पनि जिरह साँझ ५.३५ बजे सुरु भयो र साँझ ७.४० बजे समाप्त भयो, जुन दुई घण्टा भन्दा बढी हो – मध्यस्थ न्यायाधिकरणले सबै पक्षहरूलाई पूर्ण मौका दिएको देखिन्छ, जुन अभिलेखबाट पर्याप्त रूपमा स्पष्ट छ – न्यायिक अधिकारीहरूलाई लगाईएको वैधानिक दायित्व छ – त्यो मध्यस्थता सम्झौता, मध्यस्थ न्यायाधिकरणको संरचना र क्षेत्राधिकार, कारवाहीको सञ्चालन र निर्णय, चुनौती र कार्यान्वयन सम्बन्धी ऐनको भाग १ अन्तर्गतका विषयहरूमा हस्तक्षेप गर्न न्यायिक संयमको वैधानिक समावेश हो – यस अवस्थामा, उच्च न्यायालयले हस्तक्षेप गर्नबाट आफूलाई रोक्नुपर्थ्यो – उच्च न्यायालयले न्यायाधिकरणले पारित गरेको आदेश कुन परिस्थितिमा गलत थियो भनेर संकेत गरेको छैन – मध्यस्थ न्यायाधिकरणको निर्देशनमा हस्तक्षेप गर्दा उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेशमा कुनै औचित्य छैन, जसमा आरडब्लु-१ को जिरह गर्ने पूर्ण र पर्याप्त मौका पहिले नै दिइएको छ र थप समय विस्तार आवश्यक छैन भनिएको छ – उल्लेख गरिएका कारणहरूका लागि, उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेशलाई खारेज गरिन्छ । [अनुच्छेद १०, १२, १३, १४, १७]

- लेखक

उद्धृत मामिला कानून

केल्भिन एयर कन्डिसनिङ एन्ड भेन्टिलेसन सिस्टम प्रा. लि. वि. ट्राइअम्फ रियालिटी प्रा. लि., २०२४ एससीअनलाइन डेल ७१३७ – सन्दर्भित।

ऐनहरूको सूची

भारतको संविधान; मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐन, १९९६।

मुख्य शब्दहरूको सूची

संविधानको धारा २२७; मध्यस्थता र मेलमिलाप ऐन, १९९६ को धारा २९ए; पर्यवेक्षणात्मक क्षेत्राधिकार; जिरह; जिरह गर्ने थप मौका; वैधानिक दायित्व; न्यायिक संयम।

मामिला कहाँबाट उत्पन्न भएको

देवानी अपीलीय क्षेत्राधिकार: देवानी अपिल नं. ५१-५२ / २०२५
दिल्ली उच्च न्यायालयको मिति २५.१०.२०२४ को फैसला र सी.एम.एम. नं. ३७११ / २०२४ र सी.एम.ए. नं. ६३०४७ / २०२४ को आदेशबाट

पक्षहरूका लागि उपस्थिति

जयन्त मेहता, वरिष्ठ अधिवक्ता, मेसर्स पीएलआर चेम्बर्स एण्ड कं., सुहान मुखर्जी, हर्ष गुरसहानी, आदर्श कुमार, सयनदीप पाहारी, तन्मय सिन्हा, सुश्री जस्लीन विर्क, अपीलकर्ताका लागि अधिवक्ताहरू।

एम.ए. नियाजी, अद्वैत घोष, दावनीश शक्तित्व, तमजीद अहमद, सुश्री मृणाल, एफ.ए. खान, सुश्री अनामिका घई नियाजी, सुश्री कीर्ति भारद्वाज, सुश्री नेहमत सेठी, अर्कम अली, उत्तरदाताका लागि अधिवक्ताहरू।

सर्वोच्च न्यायालयको फैसला/आदेश

फैसला

न्यायाधीश पामिदिघण्टम् श्री नरसिंह

१. अनुमति प्रदान गरियो।

२. अपीलकर्ता र उत्तरदाता विचाराधीन मध्यस्थताका पक्षहरू हुन्। के उच्च न्यायालयले धारा २२७ अन्तर्गत आफ्नो पर्यवेक्षणात्मक क्षेत्राधिकारको सही प्रयोग गरी मध्यस्थ न्यायाधिकरणले त्यस्तो प्रार्थनालाई अस्वीकार गरे तापनि उत्तरदाता/दावेदारलाई अपीलकर्ता/उत्तरदाताको साक्षीलाई जिरह गर्ने अर्को मौका दिएको छ? भन्ने प्रश्न विचाराधीन छ।

३. यस मामिलामा पुऱ्याउने संक्षिप्त तथ्यहरू निम्नानुसार छन्। अपीलकर्ता/उत्तरदाता, शैक्षिक सफ्टवेयर र सम्बन्धित सेवाहरू प्रदान गर्ने स्टार्टअप कम्पनी, र उत्तरदाता/दावेदार, विभिन्न कम्पनीहरूलाई पुँजीगत सल्लाहकार सेवाहरू प्रदान गर्ने, एक ग्राहक सेवा सम्झौतामा प्रवेश गरे।

यस सम्झौता अन्तर्गत, उत्तरदाता/दावेदारले अपीलकर्ता/उत्तरदातालाई सल्लाहकार सेवाहरू प्रदान गर्ने थियो। उत्तरदाता/दावेदारले अपीलकर्ता/उत्तरदाता कम्पनीलाई प्रदान गरेको सेवाहरूको लागि शुल्क नतिरेको कारणले पक्षहरू बीच विवाद उत्पन्न भयो, जसले उत्तरदाता/दावेदारलाई मध्यस्थता मार्फत विवाद समाधान संयन्त्र सुरु गर्न प्रेरित गऱ्यो।

४. मध्यस्थ न्यायाधिकरणको गठन पछि, कार्यवाही सुरु भयो, र पक्षहरूले आ-आफ्नो दावी र प्रतिरक्षाको बयान पेश गरे। न्यायाधिकरणले मिति ०६.०९.२०२३ को आदेशद्वारा कार्यवाहीका पक्षहरूले सम्बोधन गर्नुपर्ने विचारका लागि विशेष मामिलाहरू तयार गऱ्यो। उक्त आदेश पछि, उत्तरदाता/दावेदार पक्षले सि.डब्लु-१ र सि.डब्लु-२ दुई साक्षीहरू पेस गरे। अपीलकर्ता/उत्तरदाताका वकिलले मिति १७.११.२०२३ मा सि.डब्लु-१ को जिरह गरे र सोही दिन लगभग २२ प्रश्नहरू सोधे। यद्यपि, समयको कमीको कारण, जिरह स्थगित गरियो र मिति २१.११.२०२३ को लागि पुनः तय गरियो। सोही मितिमा, सि.डब्लु-१ को जिरह पूरा भयो। सोही दिन सि.डब्लु-२ को जिरह लिइयो र दुई सत्रहरूमा पूरा गरियो।

५. उत्तरदाता/दावेदारका साक्षीहरूको जिरह सकिएपछि, अपीलकर्ता/उत्तरदाताको साक्षी आर.डब्लु-१ को जिरह सुरु भयो। यहिँबाट समस्या सुरु भयो।

६. मिति ०९.१२.२०२३ मा आर.डब्लु-१ लाई जम्मा ९ प्रश्नहरू सोधिएको थियो, जुन न्यायाधिकरणको कार्यवाहीको अभिलेखबाट स्पष्ट छ। आर.डब्लु-१ को जिरह त्यसपछि मिति १०.०२.२०२४ सम्म स्थगित गरियो।

६.१. मिति १०.०२.२०२४ मा, जिरह बिहान ११ बजे सुरु भयो र साँझ ७:०० बजेसम्म जारी रह्यो, तैपनि उत्तरदाता/दावेदारका वकिलले न्यायाधिकरणसँग आर.डब्लु-१ को जिरह अर्को दिनको लागि स्थगित गर्ने अनुमति मागे र आर.डब्लु-१ को जिरह पूरा गर्न थप एक घण्टा मागे। मिति १०.०२.२०२४ को आदेशद्वारा न्यायाधिकरणले उत्तरदाता/दावेदारको जिरहको लागि थप एक घण्टाको अनुरोधलाई स्वीकार गऱ्यो। न्यायाधिकरणको आदेशले जिरह पूरा गर्नको लागि मामिला अनिच्छुकताका साथ मिति ०६.०४.२०२४ सम्म स्थगित गरिएको उल्लेख गरेको छ।

७. यो आरोप लगाइएको छ कि उत्तरदाता/दावेदारद्वारा दायर गरिएका विभिन्न खोज र प्रश्नहरूका लागि आवेदनहरूका कारण, मिति ०६.०४.२०२४ मा आर.डब्लु-१ को जिरह रद्द गरियो। कार्यवाही ढिलाइ भइरह्यो र पक्षहरूले आपसी सहमतिमा न्यायाधिकरणको म्याद ६ महिनाले थपे जुन ऐनको धारा २९ए अनुसार मिति १६.०५.२०२४ मा समाप्त हुने थियो। अन्ततः, कार्यवाही मिति ०१.१०.२०२४ मा आर.डब्लु-१ को जिरहको साथ पुनः सुरु भयो, जहाँ उनलाई कुल २८ प्रश्नहरू सोधियो। न्यायाधिकरणले कार्यवाहीको अभिलेखमा आर.डब्लु-१ को जिरह समाप्त भएको र तदनुसार, साक्षीलाई डिस्चार्ज गरिएको उल्लेख गऱ्यो।

८. दुई दिन पछि, अर्थात् मिति ०३.१०.२०२४ मा, उत्तरदाता/दावेदारले आर.डब्लु-१ को जिरहको लागि समय थपको लागि अनुरोध गर्दै न्यायाधिकरण समक्ष एक अन्तरिम आवेदन सारियो। न्यायाधिकरणले उक्त आवेदनमा पक्षहरूको कुरा सुन्यो र मिति ०९.१०.२०२४ को आदेशद्वारा मध्यस्थता कार्यवाही समय-सीमा भएको र वास्तवमा विस्तारित म्याद पनि चाँडै समाप्त हुने उल्लेख गऱ्यो। न्यायाधिकरणले यो पनि उल्लेख गऱ्यो कि आर.डब्लु-१ को जिरहको लागि आवंटित समय भन्दा दोब्बर समय बिताए पनि, उत्तरदाता/दावेदारको दृष्टिकोणले तयारीको कमी र गैर-गम्भीर मनोवृत्ति झल्काउँछ। यस दृष्टिकोणका साथ न्यायाधिकरणले आवेदनलाई अस्वीकार गऱ्यो र अन्तिम बहस नोभेम्बर २०२४ सम्ममा टुंग्याउन निर्देशन दियो, ताकि निर्णयको तयारी र

कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त समय मिलोस्। उत्तरदाता/दावेदारले मध्यस्थ न्यायाधिकरणको माथि उल्लेखित आदेशलाई संविधानको धारा २२७ अन्तर्गत निवेदन दायर गरी चुनौती दियो र आर.डब्लु-१ को जिरह गर्ने थप अवसर प्रदान गर्न न्यायाधिकरणलाई निर्देशन दिन माग गऱ्यो। हाम्रो अगाडि रहेको आदेशद्वारा उच्च न्यायालयले यस प्रकारको मामिलामा न्यायिक हस्तक्षेप कम आवश्यक रहेको उल्लेख गऱ्यो, तर अपवादात्मक परिस्थितिहरूमा न्यायाधिकरणले उत्तरदाता/दावेदारलाई आर.डब्लु-१ को जिरह गर्ने थप अवसर दिन निर्देशन दिन सक्ने निष्कर्षमा पुग्यो, जुन मिति र समय न्यायाधिकरणले तय गरेको थियो।

९. दुवै पक्षका विद्वान अधिवक्ताहरूको कुरा सुनियो।

१०. हामीले स्मरण गर्न सक्छौं कि उच्च न्यायालयले मिति ०८.०५.२०२३ मा धारा ११ को निवेदनलाई मन्जुर गऱ्यो जसले गर्दा न्यायाधिकरणको गठन भयो जसले मिति १९.०५.२०२३ मा पहिलो सुनुवाइ गऱ्यो। यो स्पष्ट छ कि अपीलकर्ता/उत्तरदाताको साक्षी आरडब्लु-१ को जिरह मिति ०९.१२.२०२३ मा सुरु भयो जब उत्तरदाता/दावेदारका वकिलले सोही दिन ९ प्रश्नहरू सोधे र जिरह मिति १०.०२.२०२४ को लागि स्थगित गरियो। मिति १०.०२.२०२४ मा, अभिलेखले देखाउँदछ कि जिरह बिहान ११ बजे सुरु भयो र साँझ ७ बजे समाप्त भयो जसको अवधिमा उत्तरदाता/दावेदारका वकिलले उक्त साक्षीलाई १०४ प्रश्नहरू सोधे। लगभग ८ महिनाको लामो अन्तराल पछि, जुन अवधिमा मध्यस्थ न्यायाधिकरणको म्याद समाप्त भयो, जिरह मिति ०१.१०.२०२४ मा सुरु भयो। सोही दिन पनि जिरह साँझ ५.३५ बजे सुरु भयो र साँझ ७.४० बजे समाप्त भयो, जुन दुई घण्टा भन्दा बढी हो।

११. माथि उल्लेखित पृष्ठभूमिमा नै उत्तरदाता/दावेदारको आरडब्लु-१ लाई थप जिरह गर्ने आवेदनको वैधानिकता र औचित्य मध्यस्थ न्यायाधिकरणले विचार गर्नुपर्ने थियो।

१२. ऐनको अध्याय V अन्तर्गत 'मध्यस्थता कार्यवाहीको सञ्चालन' लाई नियन्त्रण गर्ने पहिलो सिद्धान्त भनेको पक्षहरूलाई समान व्यवहार गर्ने दायित्व हो। ऐनको धारा १८ अन्तर्गत, यो मध्यस्थ न्यायाधिकरणको वैधानिक कर्तव्य हो कि पक्षहरूलाई समानताको व्यवहार गरियोस् र प्रत्येक पक्षलाई आफ्नो कुरा प्रस्तुत गर्ने पूर्ण अवसर दिइयोस्। सोही समयमा, न्यायिक अधिकारीहरूलाई लगाईएको अर्को वैधानिक दायित्व पनि छ। त्यो मध्यस्थता सम्झौता, मध्यस्थ न्यायाधिकरणको संरचना र क्षेत्राधिकार, कार्यवाहीको सञ्चालन र निर्णय, चुनौती र कार्यान्वयन सम्बन्धी ऐनको भाग I अन्तर्गतका विषयहरूमा हस्तक्षेप गर्न न्यायिक संयमको वैधानिक समावेश हो। न्यायिक प्राधिकरणमाथिको यो संयमको दायित्व अन्य जुनसुकै कानूनमा जेसुकै लेखिएको भए तापनि सो भन्दा माथि रहनेछ।

१३. यस विषयलाई हेर्दा, हाम्रो विचार छ कि मध्यस्थ न्यायाधिकरणले सबै पक्षहरूलाई पूर्ण मौका दिएको देखिन्छ, जुन अभिलेखबाट पर्याप्त रूपमा स्पष्ट छ। अर्कोतर्फ, उत्तरदाता/दावेदारद्वारा आरडब्लु-१ को अनियन्त्रित जिरह पहिले नै १२ घण्टा नाघेको छ, तर उत्तरदाता/दावेदार यसबाट सन्तुष्ट भएको देखिँदैन।

१४. जे भए पनि, जब मध्यस्थ न्यायाधिकरणले मिति ०९.१०.२०२४ को आदेशद्वारा उत्तरदाता/दावेदारको आरडब्लु-१ लाई जिरह गर्ने प्रयासलाई 'यति र थप होइन' भन्यो, उच्च न्यायालयले हस्तक्षेप गर्नबाट आफूलाई रोक्नुपर्थ्यो। आफ्नो हस्तक्षेप र समय विस्तारलाई औचित्य साबित गर्न, उच्च न्यायालयले सोही न्यायालयको फैसलालाई सन्दर्भित गरेको छ र त्यसमा भर परेको छ।१ धारा २२६/२२७ अन्तर्गत क्षेत्राधिकार प्रयोग गर्नका लागि केही सर्तहरू

फैसलामा उल्लेख गरिएका छन्। उक्त फैसलाको सर्त (v) र (vi) ले उच्च न्यायालयलाई हस्तक्षेप आवश्यक छ कि छैन भनेर विचार गर्न पर्याप्त मार्गदर्शन प्रदान गर्न सक्थ्यो। उक्त आदेशको सान्दर्भिक अंश निम्नानुसार छः-

"(v) हस्तक्षेप पूर्ण रूपमा गलत भएमा मात्र अनुमति योग्य छ, अर्थात्, गलत कुरा स्पष्ट देखिनु पर्छ।
(vi) उच्च न्यायालयहरूले मामिलालाई निरुत्साहित गर्नुपर्छ जसले मध्यस्थता प्रक्रियामा अनावश्यक हस्तक्षेप गर्दछ।

(vii) मध्यस्थता प्रक्रियामा अत्यधिक न्यायिक हस्तक्षेपलाई प्रोत्साहन गरिँदैन।
(viii) धारा २२६/२२७ अन्तर्गत क्षेत्राधिकार प्रयोग नगर्नु बुद्धिमानी हुन्छ।
(ix) यो अधिकार 'असाधारण दुर्लभता' मा वा 'दुर्भावना' देखाइएमा प्रयोग गरिनुपर्छ।
(x) मध्यस्थता प्रक्रियाको दक्षतालाई कम हुन दिनु हुँदैन र त्यसैले मध्यस्थता प्रक्रियामा हस्तक्षेप पूर्ण रूपमा बेवास्ता गरिनु पर्छ।"

१ केल्भिन एयर कन्डिसनिङ एन्ड भेन्टिलेसन सिस्टम प्रा. लि. वि. ट्राइअम्फ रियालिटी प्रा. लि.; २०२४ एससीअनलाइन डेल ७१३७।

१५. माथिबाट यो स्पष्ट छ कि यहाँ माथि उद्धृत गरिए अनुसार पनि धारा २२६/२२७ अन्तर्गत हस्तक्षेप 'आदेश पूर्ण रूपमा गलत भएमा मात्र अनुमति योग्य छ, अर्थात्, गलत कुरा स्पष्ट देखिनु पर्छ।' सर्त (vi) देखि (x) ले उच्च न्यायालयहरूले मध्यस्थ न्यायाधिकरणले पारित गरेको आदेशहरूमा एक भन्दा बढी कारणले किन हस्तक्षेप गर्नु हुँदैन भन्ने कारणलाई जोड दिन्छ।

१६. हामीले अन्य भागहरू हेर्‍यौं कि उच्च न्यायालयले वास्तवमा न्यायाधिकरणको निर्णयमा कुनै गलत कुरा फेला पारेको छ कि छैन। हामीले केही फेला पारेनौं। उच्च न्यायालयले न्यायाधिकरणले पारित गरेको आदेश कुन परिस्थितिमा गलत थियो भनेर संकेत गर्ने कष्ट गरेको छैन। उच्च न्यायालयले भनेको कुरा यति मात्र हो कि जिरह सत्य पत्ता लगाउने सबैभन्दा मूल्यवान र प्रभावकारी माध्यमहरू मध्ये एक हो। यो एक सामान्य भनाइ हो, र कसैले पनि उक्त सिद्धान्तमा विवाद गर्दैन। आवश्यक छानबिन भनेको साक्षीको प्रभावकारी जिरहको लागि मौकाबाट वञ्चित गरिएको छ कि छैन भन्ने मात्र थियो। मामिलाको तथ्यहरु र परिस्थितिहरूमा र अपवादात्मक परिस्थितिमा पनि, उत्तरदाता/दावेदारको अनुरोध अत्यधिक छ भन्नु बाहेक यस विषयको यस पक्षको बारेमा बिल्कुलै विवेक छैन।

१७. यस विषयमा विस्तृत रूपमा विचार गरिसकेपछि, हामीले उच्च न्यायालयले मध्यस्थ न्यायाधिकरणको निर्देशनमा हस्तक्षेप गर्दा पारित गरेको आदेशमा कुनै औचित्य फेला पारेनौं, जसमा आरडब्लु-१ को जिरह गर्ने पूर्ण र पर्याप्त मौका पहिले नै दिइएको छ र थप समय विस्तार आवश्यक छैन भनिएको छ। उल्लेख गरिएका कारणहरूका लागि, हामी निवेदनहरूलाई मन्जुर गर्दछौं र उच्च न्यायालयले सि.एम.(एम) ३७११/२००४ र सि.एम. एप. ६३०४७/२०२४ मिति २५.१०.२०२४ मा पारित गरेको आदेशहरूलाई खारेज गर्दछौं।

१८. तथ्यहरु र परिस्थितिहरूमा, हामी थप निर्देशन दिन्छौं कि मध्यस्थ न्यायाधिकरणले कार्यवाही पुनः सुरु गरोस् र यथाशीघ्र सम्पन्न गरोस्।

मामिलाको नतिजा: निवेदनहरू मन्जुर गरियो।
†*शिर्षक नोटहरु*: अंकित ज्ञानद्वारा तयार पारिएको